

PSEUDORELIGIJSKO LEGITIMIZIRANJE EKSTREMIZMA I DEKONTEKSTUALIZACIJA ISLAMA

Meho ŠLJIVO

UDK 28-67
329.3:28

SAŽETAK: Tekst razmatra temeljne odrednice pseudoreligijskog legitimiziranja muslimanskog ekstremizma. Partikularnim pristupom vjerskim izvorima i tumačenjem izvora izvan konteksta različite ideologije podupiru i podstiču ekstremizam i sektaške međumuslimanske sukobe. Takve reinterpretacije islama posebno su vidljive u krivotvorenju značenja nekih frekventnih islamskih pojmova, te konstruisanju novih, izvornom islamu, nepoznatih pojmova, čija primjena intenzivira vjerski ekstremizam, netoleranciju i isključivost. Kompetentna muslimanska ulema na ovu pojavu trebala bi odgovoriti inovativnim hermeneutičkim tumačenjem islama što bi u značajnoj mjeri doprinijelo dekonstrukciji ideološke platforme na kojoj se temelji vjerski ekstremizam.

Ključne riječi: ekstremizam, ehlul kitab, tekfir, džihad, dekontekstualizacija islama

1. Uvod

Sve učestaliji teroristički napadi i međumuslimanski sektaški sukobi pokreću niz relevantnih i neodložnih pitanja koja zahtijevaju pravovremene, stručne i analitične odgovore. Ekstremizam i terorizam kao da postaju pošast i fatum savremenosti ali i nerješiva, zamršena enigma pred kojom nemoćno stoje vlade država, međunarodne nevladine organizacije, vjerske institucije. Svakodnevno izložena užasnim prizorima terorističkih i samoubilačkih napada u muslimanskom svijetu, svjetska javnost počinje smatrati ekstremizam i nasilje uobičajenim metodama muslimanskog ratovanja.

Fenomen samoubilačkih napada bio je nepoznat kod muslimana najvećim dijelom njihove povijesti i masovnija pojava ovog oblika nasilja bilježi se tek početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća. Dramatičan porast samoubilačkih napada direktno

je povezan s američkom okupacijom Afganistana i Iraka, zatim s evropskom i američkom invazivnom politikom na Bliskom istoku, te pojavom sektaško-frakcijskih sukoba u Africi i na Bliskom istoku. Prema procjenama američke vlade od 1840 samoubilačkih napada u proteklih dvadeset pet godina, više od 86% dogodilo se od 2001. godine. Najviše njih zabilježeno je u posljednje četiri godine.

Među mnogim važnim geopolitičkim i ekonomskim uzrocima terorizma, nemoguće je eliminisati niz propagandnih, psiholoških i motivacionih faktora i utjecaja. Šta to inspirira i motivira mlade ljude na ekstremno i suicidalno ponašanje? Da li je ubijanje civila, ovisno od toga ko, s kojom namjerom i ciljem taj čin vrši, isključivo teroristički čin ili se "žrtvovanje" vlastitog života može smatrati hrabrom odmazdom za pretrpljenu nepravdu? Iako islam zabranjuje samoubistvo, *samonanesena*

smrt u samoubilačkim akcijama protiv neprijatelja kod sljedbenika muslimanskih ekstremnih ideologija smatra se časnom i šehidskom.

Kakva je u svemu tome uloga religije? Protestantska reformacija iz 16. vijeka na evropskom kontinentu, kao i fundamentalistički pokreti u muslimanskim zemljama u dvadesetom stoljeću, pružaju dovoljno dokaza tezi da je religija samo sredstvo za političke sukobe, a ne njihov suštinski uzrok. Teološki stavovi alternativnih religijskih pokreta koji, također, osnažuju i podupiru radikalizaciju mladih nedovoljno su razjašnjeni i rasvijetljeni. Ko danas sve (ne) govori u ime islama? I najorganiziranije vjerske zajednice u eri interneta, postepeno gube utrku pred alternativnim tumačima vjere čije retoričke vještine i manipulativne metode zvuče revolucionarno i zavodljivo. Usto, sve je dominantniji partikularni i selektivni pristup konstitutivnoj i interpretativnoj tradiciji. Ulema

profilirana na sektaškim učenjima svoj autoritet u javnom prostoru gradi na osporavanju pravovjerja drugih i isticanju neupitne autentičnosti vlastite ideologije. Duhovnost je kontaminirana ideologijom. Pljušte optužbe za herezu, produbljuju se frakcijski raskoli, izriču se inkvizicijski sudovi, markiraju se otpadnici od pravog puta... Pod bajrakom jedne te iste religije nerijetko se okuplja nekoliko ostrašćenih i međusobno sukobljenih ideologija koje tvrde da vode odsudne i posljednje mesijanske bitke za svoju vjeru.

Regrutovanje mladih i tinejdžera u terorističke organizacije, egzodusi porodica s maloljetnom djecom u redove i na teritorij ISIL-a indikativni i alarmantni su primjeri zaslijepljenosti i omamljenosti takvim ideologijama. Vidjeli smo šta se dešava kada marginalizirani slojevi modernih društava dođu u susret s retrogradnom i nasilnom ideologijom čije su pretenciozne i nerealne ambicije, ni manje ni više, nego obnova hilafeta. Novouspostavljeni, nelegitimni, samoproklamirani, ni od kog priznati hilafet, neviđenim barbarizmom i brutalnošću prvenstveno nanosi najveću štetu samim muslimanima. Muslimani vrbovani u redove ISIL-a sudjeluju kao topovsko meso u krvavim međumuslimanskim sukobima i istovremeno služe kao izvanredno propagandno-psihološko sredstvo u podsticanju islamofobije i antimuslimanske histeriju u svijetu, kao i jačanju desničarskih političkih opcija.

Ovim tekstom pokušat ćemo ukazati na neke najfrekventnije pseudo-religijske argumente u legitimizaciji nasilja koje zastupaju protagonisti nekih muslimanskih retrogradnih i reakcionarnih ideologija. Tekst će skicirati glavne elemente ideološke platforme na kojoj se zasniva ekstremizam muslimanskih ideoloških skupina koje intenzivno i sistematski plasiraju svoje ideje u neposrednim kontaktima ali i preko društvenih mreža. Ideolozi ekstremnih ideologija sve vještije i sofisticiranije koriste javni prostor obraćajući se najranjivijoj i najpoželjnijoj populaciji

– mladim ljudima – koji su po svojoj prirodi vječiti buntovnici, neustrašivi revolucionari i ratnici, spremni na *aventure* s tragičnim završetkom i posljedicama. Ukazat ćemo na isprepletenu povezanost ekstremizma i dekontekstualiziranog, literalističkog pristupa tumačenju islama, kao i na pomanjkanje intelektualnog pregnuća muslimanske uleme koja konzervirajućim pristupom islamu muslimansku zajednicu nepovratno izlaže svojevrsnom autoorijentalizmu.

2. Teološki strabizam i historijski revizionizam u odnosu prema *ehli kitabijama*

Nasilje i progona koje nad kršćanima Bliskog istoka sistematski provode pripadnici zloglasnog ISIL-a prisilili su poglavara Katoličke crkve u Siriji Ignacija Josipa Younana da prozove zapadne vladare za "prevaru i brutalnu izdaju kršćana na Bliskom istoku." Međutim, stradanje kršćana na Bliskom istoku predstavlja i tamnu mrlju na savjesti muslimana. Muslimani bi, naime, trebali osjećati istu vrstu kolektivne moralne odgovornosti spram ovog zločina iako u njemu ogromnom većinom direktno ne sudjeluju, kao što osjećaju kolektivnu moralnu superiornost kada u ratnim uvjetima bilo gdje u svijetu neka muslimanska vojska humano postupa s civilnim stanovništvom i zarobljenicima, štiteći njihove živote, imetke i bogomolje. Područje Bliskog istoka nije samo iznimno relevantan geopolitički prostor na kojem se sudaraju i prelamaju interesi velikih svjetskih sila već istovremeno i drevna kolijevka kršćanstava, civilizacijski prostor na kojem su muslimani s kršćanima više od hiljadu i po godina živjeli u miru i koegzistenciji. Kada se nakon iscrpljujuće borbe 634. godine Damask odlučio predati arapskim osvajačima, muslimanski vojskovođa Halid ibn Velid je obećao: "Kad muslimani uđu, oni (narod) će imati sigurnost, njihova imovina, njihovi hramovi i zidine njihova grada, ništa od toga neće biti uništeno. To im je garantirano od Allahova, Allahova

poslanika, halife i muslimana, od kojih neće dobiti ništa osim dobra sve dok plaćaju džiziju (glavarinu)."¹

Kao što se može vidjeti iz citiranog stavka, masovno prevjeravanje i prevođenje nemuslimanskog stanovništva u islam očito nije bio primaran cilj Poslanikovih a.s., ashaba. Glavni cilj teritorijalnih osvajanja nije bio nametanje i širenje vjere već širenje muslimanske *moći i autoriteta*. Arnold Toynbee strategiju širenja muslimanskog carstva hvali kao jednostavnu i mudru jer "u osvojenim predjelima Rimskog i Sasanidskog carstva ponuđene alternative nisu bile "islam ili smrt" nego "islam ili veći porez". Osvajanje Damaska nije izuzetak od pravila i podsjetimo kako je 637. godine drugi halifa Omer r.a. lično ušao u osvojeni Jerusalem i s patrijarhom Jerusalema potpisao sporazum koji se odnosio na kršćane. Sporazumom je posebno naglašeno "Njihove crkve neće biti uzete, niti će biti uništene, ljudi neće biti ponižavani, niti omalovažavani, kao ni njihovi križevi ili njihov novac, i neće biti primoravani da mijenjaju svoju vjeru, niti će ikome od njih biti nanesena nepravda."²

Jevrejski izvori navode da je halifa Omer bio užasnut stanjem u kojem su se nalazile ruševine jevrejskog hrama, koji je u vrijeme Rimljana pretvoren u gomilu smeća. Halifa Omer osobno je pomogao da se hram temeljito očisti i obnovi. Dvostoljetna tradicija koegzistencije muslimana i kršćana na Bliskom istoku pripadnicima i simpatizerima takozvane Islamske države ne predstavlja nikakvu civilizacijsku i kulturnu vrijednost. Svirepa smaknuća nemuslimanskih zatočenika, rušenje njihovih bogomolja i hramova od kojih neki predstavljaju reprezentativne spomenike kulturne baštine čovječanstva, odvođenje civila u zatočeništvo dio su "raskošnog" repertoara nasilja koji ISIL provodi bezočnom okrutnošću i u ime "čistog i izvornog islama." Pravdanje progona kršćana s Bliskog istoka *osvetom* za razaranje muslimanskih zemalja od

¹ Prema: Fuller, G. E. (2015 : 108).

² Isto, str. 127.

strane zapadnjačke vojne alijanse je iznevjeravanje univerzalnih vrijednosti i tradicije islama ali *i par excellence* revizionistički anahronizam.

Može li se u ranom i formativnom periodu islama i u primjerima *selefi saliha*, čiji put pobornici "izvornog islama" navodno striktno slijede, pronaći ijedan sličan primjer okrutnog postupanja prema kršćanima i uništavanja njihovih bogomolja? U pozivanju na *izvorni islam* od strane militantnih i fanatičnih muslimanskih ratnika na Bliskom istoku bezobzirno se anuliraju svi historijski izvori i dokumenti tolerancije i koegzistencije prvih generacija muslimana. U Topkapi muzeju u Istanbulu i danas se čuva izvornik pisma koje je 628. godine Muhammed a.s. poslao monasima manastira Sv. Katarina na Sinajskoj gori čiji sadržaj i dan-danas može poslužiti kao, nažalost, iznevjereni manifest međureligijske tolerancije između muslimana i kršćana na Bliskom istoku.

Ovo je poruka Muhammeda ibn Abdullaha, kao ugovor s onima koji su prihvatili kršćanstvo diljem svijeta; mi smo uz njih. Uistinu, ja, uslužitelj, pomagači i moji sljedbenici štitimo kršćane jer oni su i moji sugrađani; i, tako mi Allaha, ja ih štitim od svega što im je nemilo. Niti će njihove sudije biti maknute sa svojih položaja, niti njihovi monasi iz svojih manastira. Niko neće uništavati kuće njihove religije, niti im nanosite bilo kakvu štetu; nijedan musliman neće uzeti nešto iz njihove kuće i odnijeti u muslimansku kuću. Kada bi iko učinio bilo šta od toga, narušio bi ovaj ugovor i bio bi nepokoran svome poslaniku. Zaista, kršćani su moji saveznici, i oni imaju moju riječ i povelju koja će ih štititi od svega što mrze. Niko ih neće prisiljavati da putuju, niti primoravati da ratuju. Muslimani će se boriti za njih. Ako se žena kršćanka bude udavala za muslimana, to neće biti bez njezine volje i dozvole. I neće joj se priječiti da posjećuje crkvu i izvršava molitvu. Njihove crkve će biti poštovane. Kršćanima se

neće zabranjivati da ih popravljaju, niti će se narušavati svetost njihovih zavjeta. Nijedan musliman ne smije narušiti ovaj ugovor sve do kraja svijeta.³

Netolerancija i netrpeljivost prema nemuslimanima ima i svoju prepoznatljivu teološku agendu. Razmatrajući teološke stavove muslimanske uleme o *ehlul kitabu* vidljivo je da ideološki nastrojena ulema sve nemuslimane, pripadnike monoteističkih religija, neselektivno proglašava nevjernicima. Brojni primjeri takve vrste mogu se pronaći na internetu, ali i u misionarskoj literaturi namijenjenoj indoktrinaciji i besplatnoj distribuciji. Tako se na jednoj internet stranici na pitanje anonimnog čitaoca da li je dozvoljeno *ehlul kitabije* nazvati nevjernicima, navodi mišljenje selefijskog šejha koji bez izuzetka sve pripadnike *ehli kitaba* proglašava nevjernicima uz sljedeću argumentaciju:

Jevreji govore: 'Uzejr je Allahov sin', a kršćani govore: 'Mesih je Allahov sin.' To su riječi njihove, iz usta njihovih, oponašaju riječi nevjernika prijašnjih, – ubio ih Allah! Kuda se odmeću? Oni, pored Allaha, bogovima smatraju svećenike svoje i monahe svoje i Mesiha, sina Merjemina, a naredio im je da se samo jednom Bogu klanjaju -nema boga osim Njega. On je vrlo visoko iznad onih koje oni Njemu ravnim smatraju." (Et-Tevbe, 30-31) Ovi ajeti jasno upućuju da su oni nevjernici – kafiri, a pored njih ima i drugih ajeta koji to potvrđuju.

"Nevjernici su oni koji govore: "Bog je -Mesih, sin Merjemin." (El-Ma'ide, 72) "Nevjernici su oni koji govore: "Allah je jedan od trojice." (El-Ma'ide, 73) "Jezikom Davuda i Isaa, sina Merjemina – prokleti su oni od sinova Israilovih koji nisu vjerovali." (E-Ma'ide, 78.) "Oni koji ne vjeruju između sljedbenika Knjige i mnogobošci bit će sigurno u vatri džehennemskoj. (El-Bejjine, 6.)

Zanimljivo je, bez minucioznije teološke analize, primjetiti, kako u

elaboraciji svog stava, zapravo, svojevrsne fetve, dotični šejh redukcionističkim metodom potpuno ignoriše nekoliko važnih činjenica. Prvo, Kur'an jevreje i kršćane naziva *ehli kitabijama*, a ne *kafirima* (nevjernicima). Drugo, ajeti iz Časne Knjige koji afirmativno i s više jezičkog senzibiliteta govore o kršćanima i jevrejima potpuno su izostavljeni iz spomenute analize. Treće, u tumačenju konkretnih ajeta grubo i neodmjereno, metodom istodobnog generaliziranja i simplifikiranja, donosi se univerzalna fetva o svim *ehli kitabijama*. Pri svemu tome, literalističkim pristupom Tradiciji apstrahira se Tekst i kontekst, formira se *šablonizirana* slika o drugom koja vremenom prerasta u kruti kanon ideologije.

Podsjetimo na neke *muhkem* ajete (jasne ajete) iz Časnog Kur'ana koji u potpunosti ne uskraćuje eshatološku nadu iskrenim jevrejima i kršćanima koji vjeruju u Boga i čine dobra djela:

"One koji su vjerovali, pa i one koji su bili Jevreji. i kršćani, i Sabijci – one koji su u Allaha i u onaj svijet vjerovali i dobra djela činili – doista čeka nagrada od Gospodara njihova; ničega se ini neće bojati i ni za čim neće tugovati." (Al-Baqara 62) Reci: "O sljedbenici Knjige, dođite da se okupimo oko jedne riječi i nama i vama zajedničke: da se nikome osim Allahu ne klanjamo, da nikoga Njemu ravnim ne smatramo i da jedni druge, pored Allaha bogovima ne držimo!" Pa ako oni ne pristanu, vi recite: "Budite svjedoci da smo mi Muslimani." (Ali-Imran 64) "Vi ste narod najbolji od svih koji se ikada pojavio: tražite da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvrćate, i u Allaha vjerujete. A kada bi sljedbenici Knjige ispravno vjerovali, bilo bi bolje za njih; ima ih pravih vjernika, ali, većinom su nevjernici." (Ali-Imran 110) "Ti ćeš sigurno naći da su nevjernicima najljublji neprijatelji Jevreji i mnogobošci; i svakako ćeš naći da su vjernicima najbliži

³ Prema: Stoddart (2011 : 74).

prijatelji oni koji govore: “Mi smo kršćani”, zato što među njima ima svećenika i monaha i što se oni ne ohole. (Al-Maida 82)

Kao što se već na prvi pogled može primijetiti, ajeti koji govore o *ehlil kitabijama* ostavljaju dovoljno prostora da se sljedbenicima knjige, koji su očito pokazali izvjesne devijacije u svome vjerovanju, iskaže dužno poštovanje i spremnost na permanentni dijalog. Osim toga, kako to primjećuje Fazlur Rahman (2011: 311) “u tumačenju ovakvih stavaka muslimanski komentatori se jalovo naprežu kako bi izbjegli priznati očito značenje: da će biti spašeni svi oni – iz bilo kojeg dijela čovječanstva – koji vjeruju u Boga i Onaj Svijet i rade dobra djela.” Ekskluzivističke tvrdnje krivotvore vjerske izvore i istovremeno zatvaraju vrata istinskom međureligijskom dijalogu. O kakvim pretpostavkama međureligijskog dijaloga možemo govoriti ako sagovornicima osporavamo i formalni vjerski identitet koji im jamči tekst Objave i kojim se pripadnici *ehlul kitaba* osobno proklamiraju i legitimiraju. U cilju napuštanja pozicije religijskog ekskluzivizma Fazlur Rahman muslimanima predlaže da više slušaju Kur’an nego povijesna određenja islama a kršćanima da nastave s pionirskim pokušajima da svoje učenje izlažu sukladno univerzalnom monoteizmu i egalitarizizmu.

3. Tekfir – prisvajanje Božijih prerogativa

U famoznom pismu predstavnika paradžemata upućenom na adresu Rijaseta islamske zajednice u februaru 2016. godine spomenut je i izraz *tekfir*. Iako, etimologija i semantika ovog pojma ima krajnje negativan prizvuk koji konotira mogućnost proglašenja muslimana nevjernikom, ovaj pojam i praksa verbalne ekskomunikacije u spomenutom pismu se tretira teološki relevantno i prosvjetiteljski. U pismu između ostalog stoji: “Čelnici IZ bi trebalo da znaju da ima *tekfira* koji

je obaveza svim muslimanima, kao što postoji tekfir koji je zabranjen po konsenzusu učenjaka. Najbolja borba protiv pretjerivanja u tekfiru je poučavanje ispravnim osnovama i pravilima po ovom pitanju, a ne zanemarivanje ovog propisa, jer se nijedan propis u Allahovoj vjeri ne smije zanemariti.”

Prvo pitanje koje se logično nadaje iz paradžematskog stava o *tekfiru* jeste: Otkud *tekfir* u muslimanskom mišljenju i napose, otkud *tekfir* u mišljenju muslimanske uleme u BiH. Šta znači navedeni dušebrižnički iskaz o *tekfiru* koji je *obaveza* i koji se *ne smije zanemarivati*? Historijski posmatrano pojam i pojava *tekfira* prvi put nastaje upravo u onim duhovno-povijesnim konstelacijama koje su u znaku heretičkog raskida s Tradicijom, te fanatičnog zastranjivanja i odstupanja od autentičnog islama. Haridžije su prva sekta u povijesti islama koja je svoja shvatanja islama nametala silom ostalim članovima zajednice, te silom i terorom sankcionirala muslimane koje je prethodno u skladu sa svojim svjetonazorom proglasila otpadnicima i nevjernicima. Tekfir ideologija dostiže svoj vrhunac sa kontraverznim stavovima neke uleme iz Nedžda koja je formulirala princip po kojem je praktikovanje *tekfira* u određenim situacijama *šart* (uvjet) imana (vjerovanja) u Allaha. Istini za volju, praksa proglašavanja krivovjernih pripadnike iste religijske zajednice nije rezervisana samo za muslimansko povijesno iskustvo. Mnogi evropski kršćani su smatrali grčke kršćane nevjernicima, naročito poslije takozvanog Pokolja Latina 1182. godine. Međutim, na fenomenološkom i praktičnom planu svako licitiranje s pojmom *tekfira* je apsolutno neprihvatljivo i problematično, jer čak i deklarativno postuliranje *tekfira* u teološku, interpretativnu misao i vjersku praksu muslimana u BiH predstavlja pokušaj inkvizicijskog ataka na samu bit i supstancu našeg vjerovanja i vjerskog jedinstva. Ideologija *tekfira* sa svojom temeljnom idejom proglašavanja muslimana krivovjernicima predstavlja idealnu matricu i platformu za teološku legitimizaciju

i argumentaciju sektaškog nasilja, vjerskog ekstremizma, mezhebske isključivosti i netolerantnosti. Budući da pojam *tekfir* podrazumijeva mogućnost proglašenja muslimana nevjernikom, uvođenjem ovog pojma u komunikacijski diskurs, pristajanjem na vjersku punovažnost ove prakse, krči se put do demonstracije nesagledivog, vjerom inspirisanog nasilja, koje nije nimalo manje užasno samo zbog toga što je zamaskirano navodnim vjerskim idejama i principima.

Dovoljno je, dakle, samo jednom implementirati i operacionalizirati praksu *tekfira* i tim kvazivjerskim činom jednom za svagda ozvaničiti praksu likvidacije svakog *murteda*, otpadnika od vjere. Djelić tog krvavog scenarija bh. javnost može pratiti u vijestima o nemilosrdnim međumuslimanskim samoubilačkim bombaškim akcijama, a internet portali koji propagiraju *tekfir* kao postulat islamskog vjerovanja dodatno ilustruju haotične kontraverze i katastrofalne posljedice *tekfir* ideologije.

Esad Duraković je na fenomenološkoj i epistemološkoj ravni hirurški precizno prepoznao i *dešifrirao* potencijalne razarajuće implikacije *tekfira*. U knjizi *Međumuslimanski ratovi danas i krivo shvaćanje islama* Duraković (2015 : 42) razmatra i rekonstruiše ideologiju *tekfira* u njenoj višestrukoj teološkoj krivotvorenosti, logičkoj neodrživosti i neminovnoj destruktivnosti:

Sam pojam takfir, ili u prijevodu krivovjerje, suštinski je krivotvoren i sva ta sektaška poimanja, jer kufr u islamu označava mnogobožačku, idolopokloničku vrstu krivovjerja. Dakle, na ovom nivou analize valja upozoriti na dramatično i u krajnjem rezultatu tragično krivotvorenje pojma kufr i njegove izvedenice takfir: ono što je u Poslanikovo a.s. vrijeme i ono što je u islamu općenito smatrano kufrom bilo je izvan islama, izvan onoga što “pokriva” kelime i šehadet – u mnogoboštvu, idolopoklonstvu, kao neprihvatljivoj vrsti krivovjerja. Stoga se u Kur’anu kazuje kako se razložno može očekivati

da Bog oprostí svaku vrstu grijeha osim šírka (višeboštva), odnosno pripisivanja Bogu "partnera", što jest, eminentno, i idolopoklonstvo. Dakle, neki muslimani su krivotvorili povijest islama i njegovu suštinu u aspektu o kome je ovdje riječ tako što su pojam krivovjerna (kufr) izvan islama prenijeli u islam, proglašavajući druge muslimane kafirima kao krivovjernicima. To je flagrantno falsificiranje jer je u islamu neizvedivo da se za nekog muslimana kaže da je kafir budući da se on kelime i šehadetom deklarira kao musliman koji vjeruje u Allaha i Muhammedovo a.s. poslanje.

U nastavku podrobne fenomenološke analize tragičnih konsekvenci koje bi mogle nastati usljed prihvatanja ove iskonstruisane i nakaradne ideje Duraković upozorava na nekoliko paradoksalnih i apsurdnih pojava koje *tekfir* neminovno nosi sa sobom. Svako etabliranje ideje *tekfira*, nužno i logično zahtijeva institucionaliziranje klera kao svojevršne povlaštene uloge u vjeri, a to bi po automatizmu vodilo ka institucionaliziranju ljudskog suda u pitanjima pravovjerna. Presuđivanjem drugom čovjeku da li je on krivovjernik ili nije, dopušta se praksa *uzurpiranja* i preuzimanja apsolutno Božijih prava i prerogativa, a naredni korak je, odlučnost da se sankcionira navodno krivovjerna. Krajnja instanca *tekfir* ideologije je potpuno potiranje teoloških fundamenata islama koji predstavljaju ono što možemo nazvati *differentia specifca* islama u odnosu na druge vjere i religije.

Dakle, svaki vjernik ima u Kur'anu utemeljeno pravo i nadu da mu svaki grijeh može biti oprostén. Uslov je da je pod okriljem kelime šehadeta. Naravno, s pozicije vjernika nijedna Božija riječ nije suvišna, odnosno-nijedna nije bez dubokog smisla. To znači da iz Božijeg obećanja o mogućem praštanju možemo izvući barem dva zaključka. Prvi je očigledan i on se odnosi na to da muslimani, iako griješe, mogu računati na

Božiju milost. Drugi zaključak je da je Bog oduvijek znao (i da zna, naravno) da će ljudi grijehiti, ali im je najavio mogućnost Svoga pomilovanja. Dakle, ako je Bog tako kazao-a jest tako kazao-kakav je to onda ljudski um koji se na tako apsurdan način upliće u Božije stvari da presuđuje upravo za ono što će Bog oprostiti. Bog prašta, a čovjek ne. To je još jedan naročít aspekt šírka (pridruživanje Bogu partnera), i to na najgori način jer čovjek od sebe samoga pravi Božijeg partnera uzurpirajući čak i njegove prerogative i drastično kažnjavajući drugog muslimana (oduzima mu život) za ono što je i sami Bog ostavio najozbiljniju nadu u oprosténje. (Isto : 64-65)

Samo spominjanje *tekfira* među muslimanima izaziva strah i nelagodu jer podsjeća na krvave scene međumuslimanskih sukoba u Egiptu kada je sedamdesetih godina prošlog stoljeća militantni pokret *Džema'at et-tekfir* svoje sunarodnjake i vjerske neistomišljenike terorizirao zbog navodnog krivovjerna. Bio je to eklatantan primjer kako ideologija *tekfira* funkcionira u praksi. Vođa pokreta Mustafa Šukri zagovarao je potpuno odvajanje (*mufaletu kamila*) od ostatka egipatskog društva koje je proglasio nevjerničkim. Pošto je po njihovom mišljenju cijelo egipatsko društvo bilo iskvareno, članovi pokreta su odbijali da klanjaju zajedničke namaze u džamijama. Najekstremniji sljedbenici pokreta iselili su se u puštinje i pećine u brdima oko Asyuta gdje su pokušali živjeti istinskim islamskim životom. Sve dok se pokret nije počeo javno eksponirati vladajući režim nije reagirao. U julu 1977. godine *Džema'at et-tekfir* kidnapovao je poznatog egipatskog učenjaka Muhammeda ez-Zehebija koji je napisao jedan pamflet u kojem je pokret okarakterizirao kao heretički. Kada je Zehebijevo tijelo pronađeno nekoliko dana kasnije, Šukri je uhapšen sa stotinama svojih sljedbenika. Nakon suđenja koje je trajalo veoma kratko, Šukri je pogubljen uz još

pet članova pokreta. Sve ekstremne muslimanske ideologije koje primjenjujući *tekfir* proglašavaju savremeno muslimansko društvo neupućenim i nevjerničkim zapravo posežu za besprizornom kompromitacijom kur'anskog koncepta *darwe*. Umjesto da autentičnim i dosljednim svjedočenjem islama u javnom prostoru pridobiju povjerenje istovjernika i nemuslimana, praktikanti *tekfira* prijekim sudovima i terorom nastoje muslimane vratiti "pravoj vjeri."

4. Džihad tintom i džihad mačem

Krivotvorenju pojma džihada, zloupotrebi njegovog značenja u ideološke, političke, fanatične, i militantne svrhe ne nazire se kraj. Orijentalističkim predrasudama o džihadu kao "svetom ratu" ruku pod ruku se pridružuju muslimanske ekstremne interpretacije džihada kao totalnog, osvajačkog i ofanzivnog rata protiv nevjernika. Džihad kao legitimna borba protiv agresije ograničen je na otpor agresorima i ne smije rezultirati krvoprolićem širokih razmjera. Podsjetimo na abecedu etike džihada koja i u ratnim uvjetima zabranjuje da se učini bilo šta našao ženi i djeci, uključujući i zabranu ugrožavanja života biljaka i životinja. K tome, od muslimanskih vojnika se izričito zahtijeva da ne oštećuje usjeve i resurse te da ograniče primjenu sile isključivo na one koji počinju rat protiv njih i da se po prestanku ratnih uvjeta i oružane odbrane legitimnih ljudskih prava i slobode, prilagode vladavini mira i saradnje sa svima, uključujući i bivše neprijatelje. S druge strane, zapadnjačkim pokušajima poistovjećivanja svakog legitimnog muslimanskog otpora osvajačima i agresorima s terorizmom, muslimanska ulema je pravovremeno i adekvatno odgovorila afirmacijom džihada u njegovom izvornom značenju. Saudijska ulema 1996. godine izrazila je snažno protivljenje stacioniranju američkih trupa na teritoriji Saudijske Arabije, a ulema sa prestižnog sveučilišta Al-azhar 2003. godine neposredno prije

napada SAD-a na Irak, izdala je fetvu u kojoj je naglašen stav da, prema islamskom zakonu-šerijatu, džihad postaje individualna dužnost svih muslimana ako neprijatelj napadne ili zauzme neku muslimansku zemlju. U novembru 2004. godine dvadeset i šest visoko rangiranih saudijskih učenjaka donijeli su fetvu o ratu u Iraku. Fetvom je potvrđeno da otpor stranim okupatorima nije samo zakonsko pravo, nego i vjerska dužnost koja obavezuje sve Iračane da se brane i odbrane svoju čast i zemlju.

U konformističkim i ekstremnim interpretacijama džihada stvari izgledaju dijametralno suprotno. Objavljaju se fetve sa opskurnom argumentacijom o tome kako je u ratnim uvjetima muslimanskim vojnicima, u takozvanom *daru-l-harbu*, zemljama koje su pod vlašću nemuslimana, dozvoljeno ubijati civilno stanovništvo, uključujući i žene i djecu. U propagandnim video zapisima pozivaju se muslimani da neselektivno ubijaju nevjernike na svakom mjestu i svim raspoloživim sredstvima. U svrhu mobiliziranja muslimana u totalnom džihadu protiv nevjernika citiraju se ajeti i hadisi koji istrgnuti iz svog konteksta zvuče kao bezuvjetan povod i isprika za primjenu nekontroliranog i neselektivnog nasilja. Posebno je zabrinjavajuća pojava rigidne zloupotrebe vjerskih simbola, od neprimjerenih ratnih pokliča do propagandističkih isticanja vjerskih motiva na pečatima i zastavama. Očigledan primjer je blasfemično korištenje eksklamativa *Allahu ekber* kao ratnog pokliča koji poput nekog psihološkog talismana muslimani koriste u međusobnim krvoprolićima.

Poklič *Allahu ekber* je izveden iz svoga konteksta jer on krajnje emfatično izražava zadovoljstvo i zahvalnost što su upravo usmrćeni muslimani na drugoj strani, muslimani koji bi isto to uzvikivali da su pogodili svoju metu. Isti slučaj je s ratničkim uzvikivanjem ovoga pokliča pri ubijanju bilo kojih ljudi a ne samo muslimana: u dramatičnom je (vjerničkom) sukobu s ajetom po kojem je Bog stvorio ljudski rod kao bratstvo i

naložio je ljudima da se upoznaju s raznolikostima. Eksklamativ *Allahu ekber* izgovara se u situacijama krajnje začuđenosti u pozitivnome: kada se divite Božijem djelu, onda izgovarate ovaj eksklamativ a život zaslužuje divljenje, i to u njegovoj raznolikosti; smrt i razaranja ne zaslužuju divljenje. (Isto, 2015 : 94-95)

Kontrapunkt ovom flagrantnom falsificiranju džihada u militantne svrhe je upotreba ovog izraza za krajnje političke i sekularne opcije: pristalice sekularističkog predsjednika Habiba Bourgibe koriste ovaj izraz u kampanji za predsjedničke izbore, "Mehdi" sudanski vođa pobunjenika svoju pobunu protiv Osmanske carevine naziva džihadom, vebahije i selefije ovaj termin tendenciozno koriste da bi opravdale borbu protiv šiija. (Fuller 2015 : 339)

Zadržavanjem tumačenja pojma džihad samo na njegovoj izvanjskoj ravni previdaju se drugi važni pojmovi islamske konstitutivne tradicije koji u korelaciji s pojmom džihad osvjetljavaju njegovo autentično značenje. Posredstvom drugih srodnih pojmova koji se u interpretativnoj tradiciji islama uvijek dovode u vezu s džihadom moguće je ovaj semantički višeslojan i raskošan izraz dosegnuti u njegovom najdubljem i suštinskom značenju. Kao što nema istinske vjere bez dobrih djela, kao što je namaz organski spojen s institucijom zekata, istinskog džihada nema bez *ilma*. Poslanikovu predaju o vaganju vrijednosti tinte učenjaka i krvi šehida muslimanski puritanci mogu proglašavati apokrifnom, ali njen autentični duh i smisao ponajbolje ilustruje postupak oslobađanja ratnih idolopokloničkih vojnika na Bedru u zamjenu za opismenjavanje muslimana. Ili, kako drugačije protumačiti fenomen da je u toku svih ratova između muslimana i mušrika koji su se odvijali u periodu između hidžre i oslobođenja Meke stradalo tek 250 nemuslimana. (Hamidullah 1980 : 26) Da li je moguće sve temeljne vrijednosti muslimanske *Umme* odbraniti samo mačem i na bojnopolju ili se neke od tih

vrijednosti poput života, slobode, časti, imetka moraju svakodnevno "braniti" miroljubivim sredstvima: intelektualnim angažmanom, humanitranim aktivnostima, aktivnim učešćem u političkom i društvenom životu zajednice ?

Put džihada može se ispisivati tintom ili krvlju, ovisno o okolnostima u kojima se zatječe onaj koga džihadom treba zaštititi i onaj ko džihad na častan i ispravan način može provesti. To će reći da je linija odbrane muslimanske *Umme* i temeljnih vrijednosti ljudske civilizacije u islamu isprepletena plavom i crvenom bojom, tintom i krvlju, koja se, katkada, u izazvanim i neizbježnim okolnostima mora proliti, ali sa istim onim svrhama i ciljevima koji se brane džihadom pod vidom pera i tintom, ali ne zabranjuje ni džihad koji zahtijeva prolijevanje krvi, kada je to nužno i neizbježno. (Hafizović 2015 : 248)

Kada je riječ o džihadu tintom muslimanska društva već dugi niz godina suočavaju se sa krajnje negativnim trendovima. U izvještaju *Arab Human Development Reporta* objavljenom 2002. godine u magazinu *Time*, za čiju objektivnost jamče Ujedinjene nacije, navedena je poražavajuća statistika. U cijelom arapskom svijetu u 1970-im na jezik dotične zemlje prevedeno je samo oko petine broja knjiga koje su prevedene u jednoj maloj zemlji veličine Grčke. U 1980-im u arapskom svijetu su na milion ljudi prevedene tek 4,4 knjige. U poređenju s tim na milion stanovnika u zemljama kao što je Mađarska dolazilo je 519 a u Španiji 920 prevedenih knjiga. Godine 1996. u svim arapskim zemljama zajedno štampano je ne više od 1.945 knjiga, što odgovara 0,8 posto svjetske produkcije." Podaci iz spomenutog izvještaja ilustrativno govore o neprevaziđeno aktuelnom pitanju koje je muslimanima tridesetih godina prošlog stoljeća u svojoj istoimenoj knjizi postavio sirijsko-libanski novinar i političar Šekib Arslan: *Limatha*

ta'akbara al-muslimun wa taqadamma ghayrubum? (Zašto su muslimani nazadovali. a drugi napredovali?)

5. Umjesto zaključka

Pred sve jasnijim manifestacijama religijskog legitimiziranja ekstremizma muslimanska intelektualna javnost ne smije zatvarati oči. Zloupotreba vjerskih simbola dostigla je svoj vrhunac sa ISIL-om, koji predstavlja paradigmatičan primjer pervertiranja i iskrivljivanja islamskih pojmova i simbola koji posjeduju intenzivno vjersko i simboličko značenje za sve muslimane. Zajednička osobina svih

ideoloških frakcija koje podstiču i relativiziraju nasilje i ekstremizam jeste naglašen dekontekstualizirani pristup konstitutivnim i interpretativnim izvorima islama. Po takvoj pervertiranoj metodologiji tumačenja vjere u načelu sve se može proglasiti moralnim i legitimnim, ili kako je to svojevremeno izjavio Luther: "I đavo može citirati sveti tekst u svoju korist." Prvi i odlučujući hermeneutički korak koji muslimanska ulema može učiniti u ublažavanju rastućih raskola i smirivanju međumuslimanskih sukoba jeste oslobađanje muslimanskog mišljenja od svih teorija, dogmi i pretpostavki konstruisanih

i iskazanih u laboratorijima samozvanih teologa svake zajednice protiv njenih takmaca. Nekoć dominantni metod orijentalističkog statičnog i fragmentarnom predstavljanja islama sistematski preuzimaju neki literaristički orijentirani muslimanski učenjaci i propovjednici. Za razliku od orijentalista koji su to učinili zbog neizlječivih predrasuda o islamu i muslimanima novi autorijentalisti postižu potpuno iste ciljeve samo s različitim sredstvima. Da paradoks bude potpun – svoju prosvjetiteljsku misiju autoorijentalisti provode "milom ili silom" i pod parolom povratka "čistom i izvornom islamu."

Izvori i literatura

- Diner Dan. (2015). *Zapečaćeno vrijeme, o zastaju u islamskom svijetu*, s engleskog i njemačkog preveli Sulejman Bosto i Senada Kreso Sarajevo: Šahinpašić Duraković, Esad. (2015). *Međumuslimanski ratovi danas: Krivo Shvaćanje islama*. Sarajevo: Tugra.
- Fazlur, Rahman. (2011). *Glavne teme Kur'ana*, Sarajevo: CNS, El-Kalem
- Fuller, E. G. (2015). *Svijet bez islama*. Preveli s engleskog jezika Hazim Okanović i Hadžera Šikalo. Sarajevo: Dobra knjiga.
- Hafizović, Rešid. (2015). *Stubovi islama i džihad*. Sarajevo: Connectum
- Hamidullah, Muhamed. (1980) *Uvod u islam*. Sarajevo
- Stoddart, Wiliam (2011), *Kršćani i muslimani: što kažu jedni o drugima*, s engleskog na bosanski preveo Asim Delibašić. Zagreb: V.B.Z.

الموجز

إضفاء الشرعية الدينية الكاذبة على التطرف وفهم الإسلام خارج السياق

ميهو شليفو

يعالج المقال المحددات الأساسية لمحاولات إضفاء الشرعية الدينية على التطرف عند المسلمين. إن العقائد الفكرية المختلفة بمقارباتها الجزئية للمصادر الدينية وبتفسيرها لتلك المصادر خارج السياق، تعزز وتحفز التطرف والنزاعات الطائفية بين المسلمين. ويشاهد هذا النمط من فهم الإسلام بشكل خاص في تزوير معاني بعض المفاهيم الإسلامية الدارجة، وتوليد مفاهيم جديدة غير معروفة في الإسلام الأصيل، ولكن تطبيقها يزيد من حدة التطرف الديني والتعصب والإقصاء. لذا يجب على العلماء المسلمين أن يردوا على هذه الظاهرة بتأويل مبتكر للإسلام مما يسهم بدرجة كبيرة في تفكيك القاعدة الفكرية التي يقوم عليها التطرف الديني.

الكلمات الرئيسية: التطرف، أهل الكتاب، التكفير، الجهاد، فهم الإسلام خارج السياق.

Summary

PSEUDO-RELIGIOUS LEGITIMISATION OF EXTREMISM AND DE-CONTEXTUALISATION OF ISLAM

Meho Šljivo

The article discusses fundamental factors of pseudo-religious legitimisation of Muslim extremism. Through selective approach towards religious sources and with hermeneutics of the same sources dragged outside their context, various ideologies support and encourage extremism and Muslim sectarianism. Such reinterpretation of Islam is most evident in forging some frequently used Islamic terminology, and constructing new terminology alien to original Islam, application of which intensifies religious extremism, intolerance and exclusivism. Competent Muslim scholars should answer these innovative hermeneutic interpretations of Islam and thus significantly contribute in deconstruction of ideological platform upon which religious extremism is based.

Key words: extremism, Ahlul Kitab, takfir, jihad, de-contextualisation of Islam